

УДК 94(477)

Іван Зуляк

ОКСАНА ЯТИЩУК. ГРИГОРІЙ КВІТКА-ОСНОВ'ЯНЕНКО В ДУХОВНІЙ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ. ВИД. ДРУГЕ, ДОПОВНЕНЕ, ПЕРЕРОБЛЕНЕ. – ТЕРНОПІЛЬ: ТНПУ ІМ. В. ГНАТЮКА, 2011. – 179 С.

У рецензованій монографії досліджено роль Г. Квітки-Основ'яненка в духовній історії України. Проаналізовано життєвий і творчий шлях відомого громадського діяча, одного з основоположників української журналістики, фундатора Харківського професійного театру.

Ключові слова: Слобожанщина, Григорій Квітка-Основ'яненко, суспільне життя, літературна мова, духовна історія України.

Останнім часом у вітчизняних науковців зріс інтерес до вивчення особистостей, які залишили вагомий слід в історії України. У цьому контексті важливе місце посідає монографія О. Ятищук, присвячена ролі Г. Квітки-Основ'яненка в духовній історії України. Григорій Федорович Квітка-Основ'яненко – український прозаїк, драматург, журналіст, літературний критик і культурно-громадський діяч. Основоположник художньої прози і жанру соціально-побутової комедії в класичній українській літературі.

Твори письменника утверджували високі морально-етичні якості людини з народу, відіграли помітну роль у розвитку української мови. Як письменник, видавець, літературний критик і публіцист виступав в оборону художніх можливостей української літературної мови.

Актуальність досліджуваної проблематики обумовлено тим, що монографія О. Ятищук присвячена маловивченій науковій проблемі – дослідженню ролі Г. Квітки-Основ'яненка в духовній історії України.

В центрі уваги автора – реконструкція формування Г. Квітки-Основ'яненка, зокрема його роль у становленні і розвитку української літературної мови, Харківського театру, журналістська і фольклорно-етнографічна діяльність. Творчість Г. Квітки-Основ'яненка є яскравим прикладом відданості своїй справі, справжнього патріотизму, правдивого відображення тогочасної дійсності.

Наукова новизна полягає у цілісному, всебічному і комплексному аналізі ролі Г. Квітки-Основ'яненка. Вона є першою спробою в українській історіографії простежити досліджувану проблему, виявити тісне переплетення та взаємозалежність регіональних чинників та їх вплив на розвиток Г. Квітки-Основ'яненка.

Власне еволюція Г. Квітки-Основ'яненка становить наукову новизну монографії, у якій через призму етнічного, станового, регіонального і національного прослідковано становлення української літературної мови, визначено основні напрями його творчості, охарактеризовано фольклорно-етнографічну діяльність.

Об'єктом дослідження є громадські, наукові, культурно-освітні процеси, пов'язані з діяльністю Г. Квітки-Основ'яненка в Слобідській Україні досліджуваного періоду.

Предмет дослідження – особливості життєвого і творчого шляху Г. Квітки-Основ'яненка, його роль в духовній історії України.

Мета дослідження – дослідити роль Г. Квітки-Основ'яненка в духовній історії України.

Завдання дослідження полягають у тому, щоб дослідити життя і громадську діяльність Г. Квітки-Основ'яненка, визначити його роль у становленні і розвитку української літературної мови, національної журналістики, Харківського театру, охарактеризувати фольклорно-етнографічну діяльність, а також визначити чинники, які сприяли активізації його внеску у тогочасне громадське і наукове життя.

Цілісний аналіз досліджуваної проблематики дає необхідний матеріал для узагальнень і висновків, скерованих на розкриття поставлених у монографії завдань.

Необхідність наукового аналізу окресленої проблеми обумовлена потребою дослідження ролі Г. Квітки-Основ'яненка в духовній історії України. Доцільність аналізу запропонованої проблематики продиктована, з одного боку, визначенням етнополітичних умов становлення українців Слобідської України, з іншого, – трансформацією, вивченням механізму збереження та розвитку, самоствердження і особливостей інтеграції українців цього регіону у загальноукраїнський національний дискурс досліджуваного періоду.

Суспільна значущість досліджуваної проблеми полягає в тому, що вона дає можливість узагальнити досвід минулого, поглибити теоретичні уявлення, запропонувати практичні рекомендації, необхідно втілювати в практику сучасного культуро творення. Окрім того, – збагачує наукові знання значним фактичним матеріалом, дає можливість неупередженого висвітлення подій,

забезпечує реконструкцію процесів і явищ, більш чітко відображення об'єктивних закономірностей досліджуваної проблеми.

Новаторськими є спроби осмислення автором монографії Слобідської України як вільної території, що сприяла розумінню внутрішньої логіки суспільно-історичного розвитку, позаяк особливості специфіки соціально-економічного, суспільно-політичного та культурно-просвітнього становища українців регіону визначалася передусім своєрідними геополітичними, економічними умовами, що значною мірою впливали на подальший хід історії, визначали напрямні еволюції етнічного чинника, що з часом трансформувався у модерну українську націю кінця XIX – початку XX ст.

О. Ятищук володіє значним і різноплановим матеріалом, досконало дослідила історіографію проблеми, логічно класифікувала праці попередників, що безпосередньо чи опосередковано стосуються теми. Ґрунтовно охарактеризувала практично усі напрямки української історіографії з цього питання, критично й творчо оцінила науковий доробок попередників.

Монографічне дослідження О. Ятищук спирається на широке й значне коло різноманітних джерел та архівних матеріалів, зокрема узагальнені й часткові дослідження з історії України й розвитку національно-культурного руху, дослідження і студії, статистичні і неопубліковані матеріали, бібліографічні покажчики й довідники, включаючи монографічні праці українських і зарубіжних дослідників.

Варто наголосити, що монографічне дослідження відзначається ґрунтовністю джерельної бази, що дало можливість авторові висловити свою власну компетентну думку з приводу найбільш дискусійних аспектів досліджуваної проблеми. Автором введено до наукового обігу не лише нові документи й матеріали, але й узагальнено історичні факти, події історико-культурного та суспільного життя, реконструйовано тогочасні події в контексті новітньої методології. Список використаних джерел у роботі є достатнім для повноцінного й необхідного розкриття поставлених завдань, досягнення основної мети.

Особливо цінним є залучення у науковий обіг значної кількості важливих маловідомих і невідомих джерел, які дали змогу всебічно й неупереджено дослідити процес еволюції Г. Квітки-Основ'яненка, його роль у поступі української літературної мови, розвитку Харківського театру тощо. Незаперечною заслугою автора монографії є те, що ним опрацьовано й узагальнено значний обсяг статистичного матеріалу.

Принагідно відзначимо, що монографічне дослідження складається з шести розділів, що охоплюють найважливіші аспекти досліджуваної проблематики, які підпорядковано основній меті – дослідженню ролі Г. Квітки-Основ'яненка в духовній історії України.

О. Ятищук у монографії значну увагу приділила життю та громадській діяльності Г. Квітки-Основ'яненка, наголосивши на знатності проходження роду Квіток, особливостях їх ставлення до освіти і культури, механізмові збереження і пропагування українських традицій.

Автор цілком обґрунтовано робить висновок про те, що ключову роль у процесі формування та збереження національних традицій відігравали саме члени родини. Зокрема, родичі з боку батька і матері, які посідали високі духовні посади: архімандрит Палладій Квітка, архієпископ Йосип Горленко, що визначали відповідний релігійно-моральний аспект, служили важливим чинником для подальшого зростання і становлення Г. Квітки-Основ'яненка.

О. Ятищук притримується думки, що відкриття університету в Харкові сприяло пожвавленню діяльності місцевої інтелігенції, яка організовувала літературні вечори, на яких Г. Квітка-Основ'яненко розповідав українські гумористичні оповідки, грав на флейті, виконував на піаніно власні пісні тощо.

Він енергійно включився в громадську роботу міста Харкова: активний учасник літературно-музичних вечорів, керівник танцювального клубу, а згодом – директор професійного театру. Г. Квітка у своїй службово-громадській діяльності, а пізніше й у творчості, активно пропагував гуманізм, добро й освіту. Проблема виховання в людини високих моральних якостей його постійно хвилювала, і він намагався розв'язати її різними засобами: розвитком театру, літератури, журналістики, відкриттям освітніх закладів тощо.

Погоджуємося з автором монографії у тому, що значною є заслуга Г. Квітки-Основ'яненка у заснування "Товариства добродіяння", основним завданням якого було допомагати усім, хто потребував допомоги, особливо у здобутті освіти. Його ініціативу підтримали не тільки знані на Харківщині багаті родини українських панів, але й ентузіасты в інших губерніях – Полтавській, Чернігівській, Катеринославській, Орловській, Воронежській, Московській, Костромській та інших.

У монографії доволі детально простежено життя і громадську діяльність Г. Квітки-Основ'яненка, громадські та культурно-просвітницькі процеси, що відбувалися на Слобожанщині упродовж досліджуваного періоду в контексті національно-культурного поступу.

Автором монографії визначено низку причин об'єктивного і суб'єктивного характеру щодо можливості розвитку літератури тогочасною українською мовою. Як вважає автор монографії, початково вона ставилась та обговорювалася не в спеціальних теоретичних працях, а здебільшого в принагідних замітках і, головним чином, у літературно-художній практиці, позаяк кінець XVIII – початок XIX ст. трактується як підготовчий етап. У цьому процесі особливу відігравав Г. Квітка-Основ'яненко як прозаїк.

О. Ятищук наголошує на тому, що усвідомлення ним потреби писати твори українською мовою визрівало поступово, від свідомого заперечення тверджень про нібито непридатність мови українського народу для естетичного вжитку. До 1833 р. Г. Квітка використовував у своїх творах українську мову лише в передачі розмов дійових осіб з українського простолюдю, а з 1833 р. він виступав у пресі українською. Приводом до цього була суперечка з П. Гулаком-Артемовським щодо можливостей літературного використання української мови.

Власне Г. Квітка відтворив у своїх творах літературну мову нового типу з характерним лексичним, фонетико-граматичними живомовними рисами. Запровадивши її у такі прозові жанри, як повість, оповідання, листи, публіцистика, а отже, ще більше, ніж його попередники і сучасники.

Дослідниця зазначає, що саме це і є неоціненним джерелом для вивчення процесу формування нової української літературної мови і ролі в ньому говорів Слобожанщини, що є близькими до середньонадніпрянських і разом з ними складають основу сучасної літературної мови.

Цілком слушною є теза автора монографії про те, що фонетична система мови творів Г. Квітки є не дуже відмінною від тієї системи, що пізніше усталилася як норма сучасної літературної мови. О. Ятищук робить висновок про те, що власне цим він і спричинився до її становлення.

Аргументованими є твердження дослідниці щодо механізму трансформації морфологічної системи мови творів Г. Квітки, що суттєво відрізнялася від традицій літературної мови внаслідок взаємовпливів місцевих діалектних особливостей. Логічністю й виваженістю відзначається аналіз проблем, пов'язаних з розвитком літературної української мови, її позитивного впливу на поступ української нації.

Зроблені автором висновки щодо ролі Г. Квітки у становленні української літературної мови є всебічними і глибоко аргументованими, повністю впливають із цікавого й важливого у науковому плані фактичного матеріалу, поданого в третьому розділі монографії.

Творча спадщина Г. Квітки привертала увагу літературознавців, істориків, істориків культури, мистецтвознавців. Ще за його життя на сторінках петербурзьких та московських газет та журналів друкувалися численні, нерідко суперечливі, відгуки про його п'єси.

Інсценовані драматичні твори з компонентами літературного життя були явищами театрального мистецтва, що мали значний вплив на розвиток духовної культури. Власне на тому, що цей аспект творчої спадщини Г. Квітки досліджений менше, попри колосальну популярність його краших п'єс, і наголошує дослідниця.

З іменем Г. Квітки-Основ'яненка пов'язана історія становлення та розвитку Харківського театру у першій половині XIX ст., в заснуванні та діяльності якого він брав безпосередню участь. Тут народжувалися і починали своє сценічне життя відомі комедії Г. Квітки, які мали значний вплив на розвиток української драматургії та сценічного мистецтва.

Захоплення театром проявилася ще в дитячі роки, коли Г. Квітка дивився вистави кріпацьких труп. Юнаком відвідував театральні вистави, що ставилися в Харкові. В Основі був домашній аматорський театр Квіток, про існування якого дізнаємося з листів Г. Квітки, вперше використаних дослідницею у монографії.

Як вважає О. Ятищук, вперше професійні трупи почали з'являтися в Україні наприкінці XVIII ст. Розвиток торгівлі сприяв пожвавленню життя в містах, куди з'їжджалися купці, відкривалися адміністративні установи, взимку прибували до своїх маєтків найзаможніші поміщики. Вистави виникали іноді випадково, коли заходили до міста два-три мандрівні актори і за допомогою місцевих людей організовували невеликі трупи.

На думку автора, трупу організовував якийсь антрепренер, і вона існувала тривалий час. Українських труп майже не було, існували польські або російські, бо грали вони переважно для панства – або польського, якого було чимало в Україні, особливо на Правобережжі, або російського чи зрусифікованого українського. Проте вони здебільшого організовувалися в Україні, і в їх складі було багато українців. Щоб поліпшити своє матеріальне становище, антрепренери цих труп часто ставили і українські п'єси, бо на них охоче ходила широка публіка – дрібне панство та заможне міщанство.

Дослідниця зазначає, що перші спроби організації театру в Харкові були нетривалі: після однієї або декількох вистав справа завмирала. Пояснюється це, насамперед, відсутністю більш-менш

придатного приміщення та професійно зрілих кадрів виконавців і досвідчених керівників театральної справи.

О. Ятищук доводить, що ситуація кардинально змінюється восени 1808 р., коли до складу членів дирекції Харківського театру запросили Г. Квітку-Основ'яненка. Він був тісно пов'язаний з трупю І. Штейна, став на той час одним із найавторитетніших громадських діячів та керівників культурного життя Харкова, дбав про поліпшення репертуару театру і майстерності акторської гри, відвідував усі нові вистави, брав участь у їх обговоренні, активно впливав на розвиток театру.

Автор монографії, аналізуючи становлення Харківського театру, пише про те, що як один з редакторів журналу "Украинский вестник", Г. Квітка, впливав на театральне життя і зі сторінок преси. У статтях з питань літератури, естетики, театру та музики, що друкувалися в цьому журналі, послідовно відстоювалися принципи реалізму, народності мистецтва. Він вважав, що театр, освіта, наука і друковане слово є важливим засобом виховання гуманізму.

Окрім театру, Г. Квітка-Основ'яненко захоплювався журналістикою. Саме з публікацій в перших журналах розпочинається і його літературна діяльність. Для висміювання своїх опонентів Г. Квітка-Основ'яненко користується їдкими і дотепними порівняннями, влучними народними прислів'ями і поговірками, сатиричними визначеннями і прізвиськами. Варті уваги й міркування письменника про творчий метод літератури – не відвертаючись від життя, не видумувати характерів і не фальсифікувати дум і почуттів народу, а черпати теми з реальної навколишньої дійсності, проникливо зображувати внутрішній світ героїв.

Автор монографії зауважує, що у 20–30-і роки XIX ст. українська література взяла курс на розвиток народності, відповідно українські письменники дошевченківського періоду під народністю розуміли зображення простих людей, переважно селянства, їх побуту, звичаїв, широке використання фольклору, народної розмовної мови, опис національної старовини тощо.

Дослідниця вважає, що Г. Квітка-Основ'яненко виступив на літературній ниві уже зі сформованими переконаннями. Як людина надзвичайно скромна, скептично ставився до свого літературного таланту, уважно вивчав навколишнє середовище – вивчав його, визначав суттєві чинники сучасної йому дійсності і правдиво, з любов'ю до людини, з повагою до друкованого слова і з великою вірою в його благотворне значення в суспільному житті викладав рідною йому мовою свої спостереження над життям українського народу. Його, на думку О. Ятищук, цілком справедливо можна вважати знавцем життя українського селянства.

Рецензована монографія доповнюється додатками, зокрема основними датами з життя та діяльності Г. Квітки-Основ'яненка, іменним покажчиком.

Основні наукові положення у монографії сформульовані виважено і фахово, із знанням досліджуваної проблеми, всебічно обґрунтовані, мають незаперечне значення. Автор відмінно володіє матеріалом, порушені проблеми свідчать про високий науковий рівень підготовки наукової праці.

Результати монографічного дослідження О. Ятищук будуть корисними під час розробки теоретичних питань дослідниками, які займаються питаннями історії Слобожанщини. Нагромаджений у монографії матеріал свідчить про наявність широких можливостей для його використання на сучасному етапі національно-культурного поступу. Матеріали роботи знайдуть своє використання у навчальному процесі під час розробки відповідних спецкурсів, навчально-методичних посібників, у науково-популярних, довідково-енциклопедичних виданнях, практичній викладацькій роботі.

Загалом монографічне дослідження О. Ятищук характеризується культурою наукової студії, оригінальністю пошуку та фаховим теоретичним рівнем. Рецензована монографія виконана на високому науковому рівні, є значним і суттєвим внеском в історіографію досліджуваної проблеми, відзначається новацією та оригінальністю.

Монографія О. Ятищук є завершеною, самостійною й оригінальною роботою. Багатоплановість дослідження, нова постановка питань, порушені проблеми свідчать про високий науковий рівень її підготовки, автор добре володіє матеріалом, логічно і послідовно викладає його, робота читається доступно, сформульовані думки зрозумілі.

Іван Зуляк

ОКСАНА ЯТЫЩУК. ГРИГОРИЙ КВИТКА-ОСНОВ'ЯНЕНКО В ДУХОВНОЙ ИСТОРИИ УКРАИНЫ. ИЗД. ВТОРОЕ, ДОПОЛНЕННОЕ, ПЕРЕРАБОТАННОЕ. – ТЕРНОПОЛЬ: ТНПУ ИМ. В. ГНАТЮКА, 2011. – 179 С.

В рецензируемой монографии исследована роль Г. Квитки-Основьяненко в духовной истории Украины. Проанализированы жизненный и творческий путь известного общественного деятеля,

одного из основоположников украинской журналистики, основателя Харьковского профессионального театра.

Ключевые слова: Слобожанщина, Григорий Квитка-Основащенко, общественная жизнь, литературный язык, духовная история Украины.

Ivan Zulyak

OXSANA YATYSCHUK. GRYGORIY KVITKA-OSNOVYANENKO IN SPIRITUAL HISTORY OF UKRAINE. VIEW. SECOND, COMPLEMENTED, REVISED. – TERNOPIL: TNPU NAMED AFTER VOLODYMYR HNATIUK, 2011. – 179 S.

In peer-reviewed monograph investigated the role of G. Kvitka-Osnovyanenko in the spiritual history of Ukraine. Analyzed the life and career of the famous public figure, one of the founders of Ukrainian journalism, founder of Kharkiv professional theater.

Key words: Slobozhanshchyna, Grygoriy Kvitka-Osnovyanenko, social life, literary language, the spiritual history of Ukraine.

УДК 94(477)

Іван Зуляк

АНДРІЙ КЛІШ. КИРИЛО СТУДИНСЬКИЙ: ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ: МОНОГРАФІЯ. – ТЕРНОПІЛЬ: В-ВО ТНПУ ІМ. В. ГНАТЮКА, 2011. – 220 С.: ІЛ.

У рецензованій монографії досліджено життєвий і творчий шлях відомого громадсько-політичного діяча, літературознавця, вченого-славіста, письменника, філософа, етнографа Кирила Студинського. Проаналізовано його роль в суспільному житті Східної Галичини кінця XIX – першої половини XX ст.

Ключові слова: Східна Галичина, Кирило Студинський, суспільне життя, громадсько-політичний діяч, науковець.

Поглиблення демократичних процесів в українському суспільстві, можливість доступу дослідників до раніше засекречених спецфондів архівів створили сприятливі умови до відновлення в національній пам'яті забутих або сфальсифікованих подій минулого. Це стосується життя та діяльності Кирила Студинського. У зв'язку з цим рецензована монографія є актуальним науковим дослідженням, якого особливо потребує сучасна українська історіографія.

Актуальність рецензованої монографії ґрунтується на тому, що утвердження незалежності України, становлення громадянського суспільства, формування його ідеології відбувається в умовах бурхливого зростання інтересу до історичного минулого нашого народу. При цьому пріоритетного значення набуває звернення до ролі особового аспекту в історії, вимір є тим критерієм, який визначає зацікавленість історичним минулим.

Життя та діяльність К. Студинського пов'язана з кардинальними перетвореннями в усіх сферах в суспільно-політичному та науковому житті досліджуваного періоду, що знаходить свій конкретний вияв в об'єктивно зумовлених спробах об'єктивного погляду на окремі події та явища вітчизняної історії. Цій тенденції значною мірою сприяють політичні обставини, у яких працював К. Студинський. В такому сенсі рецензована монографія належить віднесена до числа бажаних і необхідних. Авторські підходи та методи дослідження дають усі підстави вважати монографію А. Кліша вагомим науковим доробком, який прислужиться розширенню й поглибленню погляду на проблемне поле висвітлюваної теми. Безумовним здобутком дослідника є систематизація і висвітлення багатоаспектної діяльності К. Студинського, яка ще не була предметом спеціальних наукових досліджень.

Наукова новизна монографічного дослідження пов'язана з аналізом багатогранної діяльності однієї з визначних постатей кінця XIX – першої половини XX ст. – К. Студинського, дослідницький діапазон охоплював загальне мовознавство, слов'янську філологію, українську літературу, історію національного руху, взаємин із поляками та чехами, історію і філософію християнства, патрологію Церкви тощо – всього близько 500 публікацій головню з літературознавства, у яких застосовував здебільшого соціологічний і порівняльний методи. Він володів шістьма стародавніми та десятьма сучасними йому мовами. Його перу належать також поезії, оповідання, що друкувалися в українських журналах і пресі під псевдонімами К. Вікторин, І. Лаврін, К. Зорян й іншими.